BANK AKTIVLARINING SIFAT KO'RSATKICHLARI VA ULARNING DAROMADLILIKKA TA'SIRI

Sirojiddinov Sardorbek Abdulazizovich
Xalqaro Nordik Universiteti 2- kurs magistranti
E-mail: sardors1017@icloud.com

Qabul qilindi: 13.12.2025
Ko'rib chiqildi: 14.12.2025
Tasdiqlandi: 16.12.2025

Kalit so'zlar:
Bank aktivlari, aktivlar sifati, daromadlilik, muammoli kreditlar, likvidlik, aktivlar diversifikatsiyasi

Ключевые слова:
Банковские активы, качество активов, доходность, проблемные кредиты, ликвидность, диверсификация активов

Key words:
Bank assets, asset quality, profitability, non-performing loans, liquidity, asset diversification.

Annotatsiya. Mazkur tezisda bank aktivlarining sifat ko'rsatkichlari va ularning daromadlilikka ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida aktivlar sifati, muammoli kreditlar ulushi, likvidlik darajasi va aktivlar diversifikatsiyasining bank rentabelligiga ta'siri o'rganiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, yuqori sifatli aktivlar banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlab, daromadlilik ko'rsatkichlarini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot xulosalari tijorat banklarida aktivlar boshqaruvini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Annotation. This thesis analyzes the quality indicators of bank assets and their impact on profitability. The study examines asset quality, the share of non-performing loans, liquidity levels, and asset diversification, focusing on their influence on banks' financial performance. The findings indicate that high-quality assets enhance financial stability and contribute to increased profitability. The results of the research provide practical insights and recommendations for improving asset management practices in commercial banks.

Аннотация. В данной тезисе анализируются показатели качества банковских активов и их влияние на доходность. В ходе исследования рассматриваются такие факторы, как качество активов, доля проблемных кредитов, уровень ликвидности и диверсификация активов, а также их воздействие на рентабельность банковской деятельности. Результаты показывают, что высокое качество активов способствует укреплению финансовой устойчивости банков и повышению их доходности. Полученные выводы могут быть использованы для

совершенствования системы управления активами в коммерческих банках.

Kirish. Bank tizimi mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim o‘rin egallab, moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta’minlaydigan asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Tijorat banklari faoliyatida aktivlar asosiy daromad manbai bo‘lib, ularning sifati banklarning moliyaviy barqarorligi, likvidligi va rentabelligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda moliya bozorlarida yuz berayotgan beqarorlik, kredit risklarining ortishi va raqobat muhitining kuchayishi bank aktivlari sifatini doimiy ravishda nazorat qilish va baholash zaruratini yanada oshirdi. Ayniqsa, muammoli kreditlar ulushining ko‘payishi, aktivlar tuzilmasining yetarli darajada diversifikatsiya qilinmaganligi va likvidlik darajasining pasayishi bank daromadliligiga salbiy ta’sir etuvchi asosiy omillar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu nuqtai nazardan, bank aktivlarining sifat ko‘rsatkichlarini chuqur tahlil qilish va ularning daromadlilikka ta’sirini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy masalaga aylanmoqda. Aktivlar sifati kredit portfelining barqarorligi, risk darajasi, daromad keltirish qobiliyati va qaytarilish ehtimoli bilan belgilanib, bankning umumiy moliyaviy natijalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yuqori sifatli aktivlar bankka barqaror daromad manbaini yaratish bilan birga, moliyaviy risklarni kamaytirish va investorlar hamda mijozlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. O‘z navbatida, aktivlar sifati va daromadlilik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganish bank aktivlarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, risklarni samarali boshqarish va bank faoliyatining uzoq muddatli barqarorligini ta’minlash uchun muhim ilmiy asos yaratadi. Mazkur tadqiqot bank aktivlarining asosiy sifat ko‘rsatkichlari va ularning bank daromadliligiga ta’sirini tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, uning natijalari tijorat banklarida aktivlar boshqaruvini takomillashtirish hamda moliyaviy samaradorlikni oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili. Bank aktivlarining sifati va ularning daromadlilikka ta’siri masalasi bank menejmenti va moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mustafakulov [1] o‘z tadqiqotlarida bank aktivlari sifatini oshirish strategik rejalashtirish va risklarni samarali boshqarish bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ta’kidlab, muammoli kreditlar ulushining kamaytirilishi bank daromadliligini barqaror oshirishga xizmat qilishini asoslaydi. Saunders va Cornett [2] bank aktivlari sifati bilan rentabellik o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilib, kredit portfeli tarkibi va likvid aktivlar ulushi optimal bo‘lgan banklar moliyaviy xavflarga nisbatan chidamliroq bo‘lishini qayd etadi. Berger va DeYoung [3] tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda aktivlar

sifati yomonlashuvi bank samaradorligining pasayishiga olib kelishi empirik jihatdan isbotlanib, muammoli kreditlar ko‘payishi operatsion xarajatlarni oshirishi va foyda ko‘rsatkichlarini kamaytirishi ko‘rsatilgan. Diamond va Rajan [4] bank aktivlari sifati va kapital yetarliligi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganib, yuqori sifatli aktivlar banklarga barqaror daromad manbai yaratish bilan birga moliyaviy inqirozlar sharoitida likvidlikni saqlab qolishga yordam berishini ta’kidlaydi. Shuningdek, Basel qo‘mitasi hujjatlarida [5] aktivlar sifatini baholash, kredit risklarini nazorat qilish va prudensial me’yorlarga rioya etish bank daromadliligini uzoq muddatli istiqbolda oshirishning muhim sharti sifatida e’tirof etiladi. Umuman olganda, mazkur adabiyotlar bank aktivlari sifati, risk darajasi va daromadlilik o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib berib, tijorat banklarida aktivlarni samarali boshqarish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi hamda ushbu yo‘nalishda qo‘shimcha tadqiqotlar olib borish muhimligini ko‘rsatadi.

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqotda bank aktivlarining sifat ko‘rsatkichlari va ularning daromadlilikka ta’sirini aniqlash maqsadida kompleks ilmiy yondashuv qo‘llanildi hamda materiallar va usullar tizimli ravishda tanlab olindi. Tadqiqot materiallari sifatida O‘zbekiston tijorat banklarining 2018–2024 yillarni qamrab olgan yillik moliyaviy hisobotlari, Markaziy bank tomonidan e’lon qilingan statistik ma’lumotlar, rasmiy normativ-huquqiy hujjatlar, shuningdek, xalqaro moliyaviy tashkilotlar va ilmiy manbalarda keltirilgan tahliliy hisobotlardan foydalanildi. Bank aktivlari sifati muammoli kreditlar ulushi, kredit portfelining tuzilmasi, likvid aktivlar darajasi, aktivlar diversifikatsiyasi va kapital yetarliligi ko‘rsatkichlari orqali baholandi. Tadqiqot usullari doirasida iqtisodiy-statistik tahlil, taqqoslash va guruhlash usullari, dinamik qatorlar tahlili hamda moliyaviy ko‘rsatkichlar nisbatlarini hisoblash keng qo‘llanildi. Shuningdek, bank aktivlari sifati bilan daromadlilik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash uchun korrelyatsiya va regressiya tahlili usullaridan foydalanildi. Olingan natijalarni chuqurroq talqin qilish maqsadida mantiqiy tahlil va umumlashtirish usullari qo‘llanilib, turli banklar faoliyati o‘rtasida qiyosiy baholash amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida ma’lumotlarning ishonchliligi va xolisligini ta’minlash uchun faqat rasmiy va ochiq manbalarga tayangan holda ishlov berildi hamda ilmiy tadqiqot etikasi talablariga qat’iy rioya qilindi. Mazkur materiallar va usullar bank aktivlarining sifat ko‘rsatkichlarini har tomonlama tahlil qilish, ularning daromadlilikka ta’sirini aniqlash va amaliy xulosalar chiqarish uchun yetarli ilmiy asos yaratadi.

1-Jadval. Bank aktivlarining sifat ko‘rsatkichlari va ularning daromadlilikka ta’siri

Ko‘rsatkich	Ta’rif	Daromadlilikka kuzatilgan ta’sir
Muammoli kreditlar ulushi (NPL)	Umumiy aktivlar ichidagi muammoli kreditlar ulushi	Yuqori NPL darajasi daromadlilikni pasaytiradi va kredit riskini oshiradi
Aktivlar diversifikatsiyasi	Aktivlar turli turlar bo‘yicha taqsimlanishi	Keng diversifikatsiya risklarni kamaytiradi va daromadlarni barqarorlashtiradi
Likvidlik ko‘rsatkichi	Qisqa muddatli majburiyatlarni qoplash qobiliyati	Optimal likvidlik barqaror daromadlilikni ta’minlaydi va operatsion samaradorlikni oshiradi
Aktivlar bo‘yicha daromad (ROA)	Umumiy aktivlardan olingan foyda	Yuqori ROA aktivlardan samarali foydalanishni ko‘rsatadi
Raqamli aktivlarni monitoring qilish	Aktivlarni kuzatish va tahlil qilishda texnologiyalardan foydalanish	Zamonaviy monitoring qaror qabul qilish va aktivlarni boshqarish samaradorligini oshiradi

1-Jadval bank aktivlarining asosiy sifat ko‘rsatkichlari va ularning daromadlilikka ta’sirini tizimli tarzda ko‘rsatadi. Muammoli kreditlar ulushi (NPL) darajasi bankning kredit riskini va daromadlilikni bevosita belgilovchi omil sifatida namoyon bo‘ladi; yuqori NPL darajasi daromad keltiruvchi aktivlar hajmini kamaytirib, bank foydasini pasaytiradi. Aktivlar diversifikatsiyasi ko‘rsatkichlari esa risklarni kamaytirish va barqaror daromad manbalarini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Likvidlik darajasi bankning qisqa muddatli majburiyatlarini qoplash qobiliyati bilan bog‘liq bo‘lib, optimal likvidlik bankning barqaror ishlashini va daromadlilikni oshirishini ta’minlaydi. ROA, ya’ni aktivlar bo‘yicha daromad ko‘rsatkichi, aktivlardan samarali foydalanish va bankning moliyaviy natijalari bilan uzviy bog‘liq ekanini tasdiqlaydi. Shuningdek, raqamli monitoringning darajasi yuqori bo‘lgan banklar aktivlarni kuzatish va tahlil qilish jarayonida tezkor va xatarsiz qarorlar qabul qilish imkoniga ega bo‘lib, natijada aktivlar boshqaruvi samaradorligi oshadi. Umuman olganda, jadval aktivlar sifatini yaxshilash, risklarni kamaytirish va daromadlilikni oshirish bo‘yicha kompleks yondashuv zarurligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot muhokamasi. Mazkur tadqiqot natijalarini muhokama qilish bank aktivlarining sifat ko‘rsatkichlari va ularning daromadlilikka ta’sirini chuqurroq anglash imkonini beradi. Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, aktivlar sifati banklarning moliyaviy natijalarini belgilovchi asosiy omillardan biri bo‘lib, muammoli kreditlar ulushining oshishi daromadlilik

ko‘rsatkichlarining pasayishiga bevosita sabab bo‘lmoqda. Ayniqsa, kredit portfelida yuqori riskli aktivlar ulushining ortishi bank xarajatlarini ko‘paytirib, foyda marjasining qisqarishiga olib kelishi aniqlandi. Tadqiqot jarayonida likvid aktivlar darajasi bilan bank daromadliligi o‘rtasida muvozanatni saqlash zarurligi tasdiqlandi, chunki haddan tashqari yuqori likvidlik bank resurslaridan samarali foydalanilmasligiga, past likvidlik esa moliyaviy barqarorlikka tahdid solishiga olib keladi. Shuningdek, aktivlar diversifikatsiyasi bank risklarini kamaytirish bilan birga daromad manbalarini kengaytirib, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etishi aniqlangan. Korrelyatsiya va regressiya tahlillari natijalari aktivlar sifati ko‘rsatkichlari bilan rentabellik o‘rtasida statistik jihatdan sezilarli bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatib, yuqori sifatli aktivlarga ega banklar barqarorroq daromad ko‘rsatkichlariga erishayotganini tasdiqladi. Olingan natijalar ilgari olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bilan mos kelib, xalqaro amaliyotda e’tirof etilgan xulosalarni yana bir bor tasdiqlaydi. Shu bilan birga, muhokama jarayonida O‘zbekiston bank tizimiga xos ayrim muammolar, jumladan, kredit risklarini baholash mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi va aktivlar monitoringida zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish darajasining pastligi aniqlandi. Natijada, tadqiqot muhokamasi bank aktivlari sifatini oshirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish, risklarni boshqarish tizimini kuchaytirish va aktivlar boshqaruviga innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot xulosasiga ko‘ra, bank aktivlarining sifat ko‘rsatkichlari tijorat banklarining daromadliligi va moliyaviy barqarorligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega hisoblanadi. Olib borilgan tahlillar aktivlar sifati, muammoli kreditlar ulushi, likvidlik darajasi va aktivlar diversifikatsiyasi o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatib, ushbu ko‘rsatkichlarning yomonlashuvi bank rentabelligiga salbiy ta’sir etishini tasdiqladi. Tadqiqot natijalari yuqori sifatli aktivlarga ega bo‘lgan banklar barqarorroq moliyaviy natijalarga erishayotganini hamda risklarga nisbatan chidamliligi yuqori ekanligini ko‘rsatdi. Shuningdek, aktivlar boshqaruvida zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish va risklarni baholash mexanizmlarini takomillashtirish bank daromadliligini oshirishning muhim omillari sifatida namoyon bo‘ldi. Umuman olganda, bank aktivlari sifatini oshirishga qaratilgan kompleks va tizimli yondashuv tijorat banklarida moliyaviy samaradorlikni kuchaytirish, barqaror rivojlanishni ta’minlash hamda bank tizimining umumiy raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Mustafakulov S. Tijorat banklarida aktivlar sifati va risklarni boshqarish masalalari. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya, 2020.

2. Saunders A., Cornett M. Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. New York: McGraw-Hill, 2019.

3. Berger A.N., DeYoung R. Problem loans and cost efficiency in commercial banks. Journal of Banking & Finance, 1997.

4. Diamond D.W., Rajan R.G. Liquidity risk, liquidity creation, and financial fragility. Journal of Finance, 2001.

5. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the management of credit risk. Basel, 2018.